

“Voorgestelde oplossing voor problemen met grote waternavel werkt niet”

Het artikel van Sietz Leeflang in H₂O nr. 9 van 2 mei over de grote waternavel, heeft onderstaande reactie uitgelokt van Roelf Pot.

Ondergetekende heeft bewondering voor de innovatieve denkkraft van Sietz Leeflang. Hij begeeft zich met zijn ideeën doorlopend buiten de begaande paden en af en toe komt daar iets moois van. Zo ook het opiniestuk in H₂O van 2 mei jl. Hij stelt daarin een alternatief voor de traditioneel repressieve benadering vanuit de waterschappen van een ongemak: het benutten van de waarde van de grote waternavel in plaats van het bestrijden ervan. Ik kan me in dat principe goed vinden; ik probeer zelf ook al jaren de waterschappen te leren omgaan met ecologische processen en deze in hun eigen voordeel om te buigen in plaats van te bestrijden, maar de voorgestelde oplossing voor de problemen met de grote waternavel werkt (helaas) niet. Het heeft wel veel ophef veroorzaakt, vooral doordat sommige kranten het verhaal nog veel ongenueanceerder overnamen¹⁾.

Een belangrijke reden van de problemen heeft zijn oorsprong in het feit dat de grote waternavel een exoot is. Op zichzelf is dat niet zo erg; er zijn meer exoten die we koesteren dan die we bestrijden. Ook het feit dat we te maken hebben gekregen met deze exoot door menselijk handelen is voor sommigen een reden om de problemen erger te zien dan ze zijn; we zijn immers zelf schuld en moeten er dus wat aan doen. Inheemse soorten die meer problemen veroorzaken, worden daarbij als natuurverschijnsel gezien en dus minder erg (?). Het echte probleem met de grote waternavel is dat het een kunstje kan dat de inheemse soorten niet beheersen en waarmee we dus in de inrichting van Nederland en het daarbij behorende waterbeheer tot

nu toe geen rekening hebben gehouden. Omdat de consequenties van dat kunstje zeer verstrekkend zijn, vormt de plant een probleem. Een duurzame integratie kan helaas alleen met een structurele en zeer ingrijpende aanpassing van de inrichting van Nederland. Tot die tijd is bestrijden dan ook de enige oplossing die soelaas biedt.

Het kunstje dat de grote waternavel flikt, is dat het snel en veel drijvende biomassa kan vormen over de hele breedte van het wateroppervlak. Dat kunnen waterhyacint en watersla ook, maar die doen dat alleen in de (sub)tropen. De groeiwijze van grote waternavel lijkt wel wat op die van krabbenscheer, een inheemse en bovendien gekoesterde soort. Maar er is een groot verschil: in tegenstelling tot krabbenscheer groeit grote waternavel vooral in zeer voedselrijk water en kan daarom dus ook veel harder groeien. De watergangen waarin grote waternavel dit kunstje optimaal kan opvoeren, zijn nu juist vaak van groot belang voor de waterafvoer en het open houden ervan is dus zeer kritisch voor het waterbeheer. Het betreft vaak gekanaliseerde, strak gedimensioneerde beken met een grote last van afvalwater, zoals de Essche Stroom. Daarnaast leveren de planten ook veel overlast in de poldersloten, vooral in veengebieden, met een sterk verstoorde waterhuishouding door waterinlaat in de zomer. De laatste wordt ook gekenmerkt door problemen met muskusratten, veelal om vergelijkbare redenen²⁾.

Ook een vergelijking met kroossoorten is op zijn plaats; ook die bedekken het hele wateroppervlak, maar de biomassa is veel geringer.

Voor de water(kwantiteits)huishouding is dat geen probleem. De meeste soorten kroos zijn inheems. De drie exoten, waarvan dwergkroos de meest verspreide is, doen vrijwel hetzelfde als de inheemse en zijn geen aanleiding tot bijzondere maatregelen. Dat dwergkroos op de zwarte lijst van exoten³⁾ staat, is volgens mij een vergissing en de pogingen om veevoer te maken van kroos hebben daarmee niets te maken.

De vergelijking die Leeflang met waterpest trekt, is volkomen juist; ook dat vormde een bedreiging voor het waterbeheer eind 19e begin 20e eeuw, omdat het een kunstje kon dat inheemse soorten niet beheersten: in relatief voedselrijk water hard groeien en daarbij een hoge dichtheid bereiken. Ook toen gebeurde dat met name in hoofdwatgangen die kritisch waren voor het waterbeheer. Uiterste zeldzaam is waterpest overigens helemaal niet. Brede waterpest, die in de 19e eeuw is ingevoerd en het probleem veroorzaakte, staat nu op de Rode lijst als gevoelig, maar komt in delen van het land nog steeds vrij algemeen voor. In de watergangen waar de problemen zich voordoen, is de soort vervangen door de smalle waterpest. Deze soort is pas in 1948 voor het eerst waargenomen en neemt de laatste decennia vrijwel overal in Europa de rol van brede waterpest over, omdat het het genoemde kunstje nóg beter beheerst, vooral in nóg voedselrijker water.

Dat exoten, althans sommige ervan, extreem goed presteren in een nieuwe omgeving, is een verschijnsel dat wel vaker zorgen baart. Grote waternavel, beide waterpestsoorten, maar ook waterteunisbloem, parelvederkruid en watercrassula, om er een paar te noemen, trekken het ecologisch evenwicht uit hun verband als ze verschijnen. Je zou ook kunnen stellen dat ze een nieuw evenwicht instellen, over beter nog: dat ze de verhoudingen veranderen. Voor de gevestigde orde zijn veranderde verhoudingen altijd een bedreiging. Als de verhoudingen extreem veranderen, dan worden harde maatregelen voorgesteld om de oude situatie te herstellen. In de praktijk komt dat neer op het bestrijden van de exoten. Je mag je afvragen of bestrijding wel de handigste oplossing is. Er mee leren leven is meestal gemakkelijker. En het is natuurlijk ook nog maar de vraag of we daarin onderscheid moeten maken tussen soorten die uit zichzelf Nederland bereiken of daarbij een handje worden geholpen. Ik denk dat je hoogstens mag stellen dat dat laatste eventueel te voorkomen was geweest.

Leeflang stelt manieren voor om met de grote waternavel te leren leven. Hij gebruikt daar als aangrijppunt de zuiveringscapaciteit van de grote waternavel. De planten nemen veel voedingsstoffen op, zoals alle

De grote waternavel.

waterplanten die hard groeien. Het effect dat De Maeseneer vond, is dan ook heel herkenbaar. In die jaren werd dat weliswaar niet altijd opgemerkt, maar is tegenwoordig niet meer zo opzienbarend. Des te opvallender is overigens het effect als er door beschoeiing helemaal geen ruimte is voor de groeivormen die inheemse soorten gebruiken. Op zo'n kanaal zou alleen kroos het ook goed doen, maar die vormt veel minder biomassa. De zuiveringscapaciteit ervan is dus ook veel geringer. Ook was het effect sterk, omdat er vrijwel geen stroming in het water was. Om dezelfde reden was er geen probleem met de waterhuishouding toen het kanaal helemaal dichtgroeide⁴. Zoals ook al eerder betoogd⁵ zijn er veel slimmere manieren om gebruik te maken van de waterzuivering door waterplanten: door inrichting van begroeibare oeverstroken en met soorten als riet of liesgras die nog veel grotere zuiveringscapaciteit hebben en niet de beheersproblemen geven die grote waternavel geeft.

Dergelijke stroken (in ruime betekenis ook wel natuurvriendelijke oevers genoemd) zouden zelfs de groeikracht van woekeraars, zowel exoten als inheemsen zodanig verminderen dat in het algemeen de waterhuishouding gemakkelijker te beheren valt. Automatisch wordt dan ook het probleem van de grote waternavel opgelost; er zijn inmiddels legio voorbeelden waar dat met smalle waterpest en met kroos al zo gewerkt heeft. Ook kan het natuurlijk helpen als de voedselrijkdom van het water omlaag gaat. Alle oogen zijn wat dat betreft nu gericht op de uitwerking van de Kaderrichtlijn Water, maar in feite is er in grote delen van Nederland al een vermindering van de voedselrijkdom te meten door het jarenlang gevoerde zuiveringsbeleid.

Wat het verwerken tot veevoer betreft: dat zou met alle waterplanten die worden verwijderd uit watergangen direct of indirect kunnen gebeuren. Vroeger was het heel gebruikelijk dat slootvuil door de aanliggende eigenaren werd verwerkt; hetzij door het aan het vee te voeren, hetzij door het in de grond te werken als groenbemester. Het eiwitgehalte van de meeste snel groeiende waterplanten is hoog (althans als dat wordt bepaald op basis van drooggewicht!). Er zijn legio voorbeelden van water- en moerasplanten die om die reden als veevoer worden of werden gebruikt.

De grote waternavel die in Noord-Brabant uit de watergangen wordt verwijderd, bevat een te hoog gehalte aan zink en cadmium, omdat de planten die zeer goed kunnen accumuleren en deze stoffen ruim voorhanden zijn in Noord-Brabant. In het gebied van Vallei en Eem is dat probleem kennelijk niet aanwezig of althans niet zo erg dat kroos de stoffen tot die mate kan accumuleren. En omdat het Waterschap Vallei en Eem ook een groot probleem met grote waternavel heeft, is verwerking op deze manier daar misschien wel mogelijk. Slootvuil als veevoer gebruiken is echter niet geheel zonder risico. Er zijn verschillende

plantensoorten uit de oever die ronduit giftig zijn en absoluut ongeschikt zijn als veevoer. De knollen van waterscheerling zijn dodelijk en allerlei beestjes die op waterplanten leven, geven weer andere problemen, zoals leverbot.

Ik zou ook de droogkosten niet onderschatten. Dat grote waternavel zo snel zou drogen, is niet waar. Dat kan iedereen die met de planten te maken krijgt, beamen. In het algemeen bestaan waterplanten al voor meer dan 90 procent uit water. Grote waternavel kan ook nog eens beter dan de meeste waterplanten tegen uitdroging. Vers voeren in de directe omgeving is misschien slimmer. Dan kan de veehouder die daaraan meewerkt ook de kwaliteit in de gaten houden. In het algemeen gesproken is het verwerken van het slootvuil door aangrenzende eigenaren een oplossing voor de ruigten die nu overal langs de watergangen van waterschappen groeien. Door de kwaliteitsrisico's is verwerken als groenbemester dan waarschijnlijk het meest praktisch, hoewel ook dat (beheersbare) risico's kent, zoals kans op verspreiding van onkruidzaden. Compostering wordt hier en daar toegepast, maar is erg duur door de hoge transportkosten en vereist ook brede werkpaden voor de opraapwagens. Gecontroleerde (centrale) verwerking tot veevoer geeft dezelfde problemen en kosten.

Nee, grote waternavel is helemaal geen zegen, maar een lastpak waar de waterschappen mee moeten leren omgaan. En daar zijn ze mee bezig. Net als destijds met waterpest. Daarvoor is een andere manier van slootonderhoud - grotere capaciteit en enige begroeiing toestaan - op termijn de beste oplossing, maar verlaging van de voedselrijkdom van het water heeft het grootste effect. Als indicator voor de waterkwaliteit hebben we de soort niet nodig en voor zuiveraars zijn er hanteerbaardere en efficiëntere alternatieven. Het verwerken tot veevoer of groenbemester is een interessant spoor, maar heeft totaal geen relatie met het feit dat grote waternavel als exoot een lastpak is. Totdat de inrichting is aangepast en de waterkwaliteit is verbeterd, is het zaak de planten zo slim mogelijk te bestrijden. Helaas, maar het is niet anders. Over de manier waarop zou ik willen verwijzen naar de internetpagina van STOWA (www.stowa.nl).

Roelf Pot (zelfstandig onderzoeksbureau)

NOTEN

- 1) De grote waternavel is een zegen. Nederlands Dagblad 9 mei 2008; Gevreesde plant moet geld gaan opleveren. Financieel Dagblad 17 mei 2008; De grote waternavel, geen pest maar een zegen. De Gelderlander 24 mei 2008.
- 2) Baas W. (2001). De grote waternavel als pionier in een mineraliserend landschap. H₂O nr. 1, pag. 23-25.
- 3) Zonderwijk M. (2008). Zwarte lijst van woekerende exotische waterplanten. H₂O nr. 6, pag. 4-6.
- 4) De Maeseneer J. (2000). Grote waternavel: zegen of vloek? H₂O nr. 12, pag. 34-35.
- 5) Pot R. en B. van der Wal (2000). De grote waternavel: voorkomen is beter dan bestrijden. H₂O nr. 14, pag. 12-13.

Weerwoord

De mensheid is in een fase beland die het zoeken naar nieuwe energie- en eiwitbronnen een hoge prioriteit geeft. Het niet vernietigen maar benutten van planten - al of niet exoot - die een goede eiwitbron vormen, is een stap in de goede richting. Ook daarom ben ik Roelf Pot erkentelijk voor zijn kritische, maar opbouwende reactie, die zeer bijdraagt aan een noodzakelijke discussie.

Ik blijf blij met het initiatief van Waterschap Vallei & Eem en de onderzoekers van de universiteit van Wageningen om iets met eiwitbron eendenkroos te gaan doen. Inmiddels weet ik dat zij ook "lastpak" waternavel willen onderzoeken als eiwitbron voor veevoeder. Ook watergraaf Peter Glas van De Dommel bepleitte op 25 mei voor de (VARA-)radio nader onderzoek.

Natuurlijk zijn er bedenkingen die onderzoek nodig maken, zoals: kan de grote waternavel soms wel (teveel) zware metalen bevatten en moet dit deel van het onderzoek van de Gentse hoogleraar De Maeseneer - die al vaststelde dat de plant in alle opzichten een ideale eiwitbron is - worden overgedaan? En dan is er natuurlijk de vraag wie de planten het beste kan verwijderen. De heer Pot spreekt mij niet tegen dat het oogsten van de waternavel gemakkelijker zal gaan dan van eendenkroos (vaak voor de wind wegdrijvend).

Rest nog om aan te tonen dat ook het drogen minder problemen geeft. Zijn suggestie om aangrenzende eigenaren een rol te laten spelen, lijkt mij belangrijk. En helemaal met hem eens: wordt ons oppervlaktewater minder voedselrijk, dan verdwijnt de "lastpak" vanzelf. Maar hoe lukt dat met ons zo gewaardeerde, maar helaas nog altijd problematische en langzamerhand erg dure rioolstelsel?

Sietz Leeflang (De Twaalf Ambachten)